

»Kaikki viisaus alkaa pokstaavista.»

Luukas Filemon Koikale, viinaan menevä ja laiskan filosofinen räätäli- ja koulumestari Maiju Lassilan näytelmässä »Nuori mylläri», evästä kiertokoulunoppilaitaan tiedon tielle teroittamalla heille, että »kaikki viisaus alkaa bokstaavista». Lassilan enemmän tai vähemmän siivekkääksi tullut sana kiteyttää itseensä vanhan kansan kunnioituksen kirjaimia ja kirjoitettua sanaa kohtaan. Saman käsityksen aakkosten voimasta pukee Hj. Nortamo rehevään ilmaukseen jaarituksessaan »Kui Katavkari Efraim lukema opes». »Jaa-a», sanoo Efraim annettuaan itselleen arkkipiispalle näyttöön ikämiehenä hankitusta lukutaidosta, »o se sendän glookku. Tomsep piänek krääki ja kouku paperimbalase bääll ja semne voim! Se, kon heit ei tunn, luulis heijä valla siki sokin grookituks girjaha, mut mitä viäl. Sillk, ko heijän dunde, he juttlevas, saarnava ja opettava. Saava meijä surust itkemä ja ilost riämuttema, vihast vimmastuma ja rakkaudest taipuma ai sen jälkken gui heit kesknäs siiretä ja järjestetä . . .»

Tiedossamme ei ole, onko Maiju Lassila nuo mestari Koikaleen suuhun panemansa sanat todella kuullut joltakin maalaispedagogilta. Se on hyvin mahdollista. Sen sijaan tiedämme — sen erikoisen kohtalon ansiosta, joka jo muinaisuudessa todettiin pienillä kirjoilla olevan — n. 1600 vuotta sitten eräässä Egyptin kaupungissa vaikuttaneen kreikkalaisen koulumestarin, joka niinikään on opettanut, että »kaikki viisaus alkaa kirjaimista». Opetuksen kirjoitti oppilas papyrusvihkoonsa. Opettaja ja oppilas menivät kaiken katoavaisen tietä; mutta — *scripta manent* — vihkonen säilyi Egyptin soran ja jätteiden alla tuhansien muiden papyruslehtien tavoin, jotka päivänvaloon saatettuina ovat monipuolisesti kartuttaneet hellenistisen kulttuurin tuntemustamme. Niiden joukossa muodostavat oman ryhmänsä koululaisten harjoitusvihot, jotka — lukuunottamatta niihin sisältyviä, muualta tuntemattomia fragmentteja (niin on pelastettu unohdukselta mm. eräitä Kreikan suurimman lyyriikon Kallimakhoksen runoja) — tarjoavat opetusteknillisesti mielenkiintoista tutkittavaa. Meitä tässä kiinnostava vihkonen¹ sisältää 11 pientä, vasemmasta ala-

¹ Papyrus Bouriant n. 1; WESSELY Studien zur Palaeographie und Papyruskunde VI s. 148—.

kulmasta rihmalla yhteen sidottua lehteä. Papyrologit ovat päätelleet sen olevan peräisin 3. tai 4. vuosisadalta j. Kr. Kirjoitus on lapsen käsialaa ja se on suoritettu, kuten eräitä kirjoitusvirheistä voi päätellä, sanelun mukaan. Kysymyksessä on siis oikeinkirjoitusharjoitus, ja millainen harjoitus! Se on varmaan vaatinut ponnistusta sekä opettajalta että oppilaalta. Tehtävä jakaantuu neljään osaan. Ensimmäinen käsittää yksityisiä sanoja, ryhmitettyinä tavuluvun mukaan aakkosjärjestykseen, yksitavuisista nelitavuisiin, neljä kullakin kirjaimella alkavaa sarjassaan. Toisen ryhmän muodostaa joukko filosofi Diogeneen lauseita (joukossa arvoitus: »Yö nielee päivän»; vastaus: »Neekeri syö valkoista leipää»), sitten seuraa jambimittaisia, yksisäkeisiä sananlaskuja, yksi kullakin kreikan 24 kirjaimesta alkava, ja lopuksi yhtäjaksoinen runo. Selvittyään tehtävästä suuremmitta kommelluksitta — kreikan oikeinkirjoitus oli tähän aikaan, jolloin ääntäminen oli melkoisesti muuttunut klassillisesta kielen kaudesta lähtien, lähes yhtä vaikeata kuin englannin tätä nykyä — oppilas on loppuun lisännyt toivotuksen: »Käyköön hyvin tämän omistajalle ja ahkerasti lukevalle ja varsinkin kaiken tämän osaavalle». — Mielenkiintoisin on kirjoitusharjoituksen kolmas, sananlaskuja sisältävä osa, sillä sen kokoonpanosta voi arvailla koulumestariimme makua ja mielenlaatua. Joukossa on sitä paitsi säkeitä, joita ei muualta tunneta. Valikoiman aloittaa sopivasti säe, joka juuri assosioi keskenään Maiju Lassilan kiertokoulunopettajan ja kreikkalaisen, koulumestarin: *Arkhē megistē tū phronein ta grammata* (latinaisin kirjaimin transskriboituna) 'alku oiva viisauden (ompi) aakkoset'. Seuraa sitten yleistä elämänviisautta, joko eettillisiä ohjeita, kuten »Kunnioita vanhusta, jumalan kuvaa», »Voimallisesti elää se, ken on mielihalujaan voimakkaampi», »Ylpeys on suurin pahé ihmisessä»; tai kansanomaista sananlaskuviisautta: »Työlästä on istuttaa vanhaa puuta uuteen kasvupaikkaan», »Se on isä, joka lapsen elättää, ei se, joka hänet maailmaan saattaa». Mutta kaikki esimerkit eivät ole yhtä vakavahenkisiä. Olisikohan kreikkalainen *grammatistes*, joka kirjoitus-tehtävän laati, edustanut samaa epikurolaisuuteen taipuvaa, koiranleukaista koulumestarityyppiä kuin Lassilan ikuistama Luukas Filemon Koikale, jonka kanssa hän on yhtä mieltä puustavain tärkeydestä viisauden alkuna? Ainakin siihen näyttävät viittaavan samaisesta papyrusvihosta luettavat lauseet sellaiset kuin »Eros kaikista jumalista vanhin», »Kolme pahaa maailmassa: meri, tuli ja nainen», »Samanlainen luonto naarasleijonalla ja naisella». Varmaankin opettaja olisi voinut, jos olisi tahtonut, valita toisia samoilla kirjaimilla alkavia säkeitä, joiden moraali olisi vastannut kasvatuksellisia periaatteita paremmin kuin viimeksi käänneetyt kolme lausetta — sitäkin suuremmalla syyllä, kun oppilas, vihon ensi sivulle piirretystä rististä ja sanasta *Theos* (jumala) päättäen, on ollut kristitty.

Mutta palatkaamme vielä opetukseen kirjaimista viisauden alkuna, joka niin hämmästyttävän samanlaisena esiintyy suomalaisen kansankuvaajan luoman koulumestarityypin suussa ja puolitoista tuhatta vuotta sitten papyrukselle pannussa kreikkalaisessa kirjoitusharjoituksessa. Koska papyruksemme säe ei tiettävästi esiinny antiikin kirjallisuudessa, ei ole ajateltavissa, että se olisi voinut kulkeutua jotain tietä Maiju Lassilan ulottu-

villa. Kysymyksessä on kansanomaisen viisaus, joka antiikissa oli vielä jokapäiväisempi kuin meillä. Tarkastakaamme, 'tekemällä pieni merkityso pillinen ekskursio, mitä mielle yhtymiä kirjaimen käsite toi antiikin ihmisen tajuntaan. Kreikan *grammata* (josta muuten johtuu, venäjän kielen välityksellä, suomen *raamattu*; yksikkö *gramma*, elää edelleen sellaisissa sanoissa kuin *epigrammi*, *monogrammi*, *programmi*; tarkoitti jo muinoin myös pientä paino yksikköä) samoin kuin latinan *litterae* (monikko sanasta *littera*, 'kirjain') merkitsivät, paitsi aakkosia, myös 'alkeistietoja', 'kirjallisuutta' (vrt. useihin uusiin kieliin periytynyttä sanaa *litteratura* 'oikeinkirjoitus' 'alkeiskielloppi', myöhäislatinassa 'kirjallisuus') tai 'opillista sivistystä' yleensä. Kun sanottiin, että 'se mies osaa kirjaimet', *litteras scit*, tarkoitettiin yleensä, että hän ei ainoastaan osannut lukea ja kirjoittaa, vaan oli myös perehtynyt tärkeimpiin kirjailijoihin. Vanha kreikkalainen säe sanoo, että kaksinkertaisen näön ovat saaneet ne, jotka omistavat *grammata*, s.o. tietopuolisen sivistyksen perusteet. Toinen eri antiikin kirjailijain siteeraama mietelmä: tiedon juuret ovat katkerat, hedelmät makeat (Ciceron kielellä: *litterarum radices amarae, fructus dulces*). Näissä ja vastaavanlaisissa yhteyksissä sanat *grammata* ja *litterae* herättivät samanaikaisesti sekä alkuperäisen, 'pokstaavin' että siitä johdetun 'viisauden' mielikuvan. Mielleyhtymä saattaa pohjautua alkukantaisen ihmisen taipumukseen kytkeä toisiinsa ulkonainen merkki tai nimi ja sen tarkoittama ajatus, taito tai oppi: ken saa omakseen toisen, hallitsee toisen. Mutta myös merkityksen siirtymä 'kirjaimet' → 'kirjoitus', 'kirje' → 'kirjallisuus', 'sivistys' on kielipsykologisesti varsin ymmärrettävä. Siinä on ikäänkuin yhteen sanaan sisälletty sekä tyvi että latva, hankala alku ja lopussa seisova kiitos.

Jos haluamme lopuksi muinaisen kreikkalaisen koulumestarin ja suomalaisen kirjailijan yhtäpitävästi esittämästä sananparresta hakea sen näennäistä banaalisuutta syvempää ydintä, se voitaisiin ilmaista erään ihmiskunnan suuren »koulumestarin», Goethen, sanoilla: »En ole tavannut ylimalkaan pahempaa tyhmänviisautta, kuin että joku kuvittelee omistavansa (eläväksi tekevän) hengen, niin kauan kuin kirjain ei ole tullut hänelle selväksi ja tutuksi» — olkoonkin, että toiselta puolen (kuten apostoli Paavali sanoo 1642-v:n raamatunsuomennoksessa) »bookstavi cuoletta, vaan Hengi teke eläväxi».

Veikko Väänänen.